

האישה שבטנק ניצחה? בג"ץ מורה לצבא "לעמוד בזמנים"

האם נקבעה הלכת "אליס מילר 2" שסוללת את דרכן של לוחמות לשורות המערך המתמרון באופן שישנה את הצבא?

מאת
רן כהן רוכברגר*

ימים אחדים לפני יום העצמאות ה-78 למדינת ישראל ניתן פסק דינו של בג"ץ בעניין קליגר,¹ שדן בשלוש עתירות שאוחדו ושהיו תלויות ועומדות כמעט שש שנים. פסק הדין זכה כמעט מיד לכינוי "אליס מילר 2". ואולם, תגובת זו תבקש להראות כי הדמיון הטבעי, ואף הסמלי, בין שני המקרים עלול דווקא לטשטש את החידוש האמיתי הטמון בו. בעוד שבעניין אליס מילר² ניצבה במרכז המחלוקת שאלת ההכרה בזכותן של נשים להתמודד על תפקידי חוד יוקרתיים, שעד אז היו חסומים בפניהן, בפסק דין בעניין קליגר, המחלוקת כבר אינה נסובה על עצם קיומה של הזכות לשוויון. החידוש המרכזי בפסק הדין מצוי בשאלה אחרת: מהו תפקידו של בית המשפט כאשר אין עוד מחלוקת עקרונית על הזכות לשוויון, אלא "רק" על שאלת מימושה בפועל, ובפרט על האופן, ההיקף והמהירות. במובן זה, פסק הדין משקף מעבר מדיון בעצם קיומה של הזכות לדיון בשאלת אופן אכיפתה, בקצב מימושה ובגבולות ההתערבות השיפוטית בהחלטות הצבא בבניין הכוח בהקשר זה.

הרשימה תעמוד על שלושה היבטים מרכזיים של פסק הדין. ראשית, היא תעמוד על נקודות הדמיון והשוני בין עמדותיהם של שלושת שופטי ההרכב ועל ההבדלים הדוקטרינריים בהנמקותיהם; שנית, היא תבחן את השינוי בשפה המשפטית ובהנמקות שבפסק הדין, המעידים על מעבר משיח שעסק ביכולתן ובזכותן של נשים לשרת בתפקידים מיוחדים ובתפקידי לוחמה, לשיח המתמקד עתה בחסמים מוסדיים ופרוצדורליים, ולהשלכות המעשיות שבכך; שלישית, היא תנתח את המחלוקת שבין דעת הרוב לדעת המיעוט בשאלת תפקידו המוסדי של בית המשפט אל מול הצבא והרשות המבצעת.

מתוך עיון בשלושת המישורים הללו תבקש הרשימה להראות כי משמעותו המרכזית של פסק הדין אינה מתמצה ביצירת "אליס מילר 2", במובן של פתיחת תפקידים נוספים בפני נשים, אלא היא עולה שלב נוסף בהתפתחותו של עקרון השוויון ובשרטוט גבולות ההתערבות מצד בית המשפט ביחס להחלטות הצבא בעניין זה. בצד המעשי, השלכותיו של פסק הדין חורגות מפתחתם בפני נשים של תפקידי חוד משמעותיים בצבא, אף שאלה מצומצמים בהיקפם, וטומנות בחובן אפשרות לשילוב עמוק ורחב הרבה יותר של נשים בתפקידי הלחימה בליבת המערך המתמרון. שילוב כזה יהיה בהיקף מספרי גדול בהרבה מזה שנוצר בעקבות עניין אליס מילר, והשפעתו על הצבא תהיה משמעותית ויסודית

* עו"ד ואל"ם במיל'. לשעבר הסנגור הצבאי הראשי בצה"ל, כיום מנהל משרד העוסק בדיני צבא וביטחון וצווארון לבן. תודה לזהר ארז על הערותיה המועילות

1 בג"ץ 3227/20 קליגר נ' שר הביטחון (נבו) 13.4.2026 (להלן: עניין קליגר). העתירות הנוספות שאוחדו לתוך דיון זה הן בג"ץ 6522/20 ובג"ץ 1356/21.

2 בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון, פ"ד מט(4) 94 (1995) (להלן: עניין אליס מילר).

יותר. עניין זה נוגע בעצבים חשופים בצבא ובציבור, ובשאלות עומק של דת ומדינה ושירות משותף, שלא בוטאו בזמנו בהנמקות השופטים בעניין **אליס מילר**. הגם שברור כי שאלות אלה עמדו עתה, וביתר שאת, ברקע הפסיקה בעניין **קליגר**, השופטים נמנעים גם הפעם מלהתייחס אליהן.

תחילה, בקצירת האומר, נעמוד על ליבת הפסיקה החדשה של פסק הדין בעניין **קליגר**. הגם שדעות השופטים ביחס לתוצאה נחלקות בין רוב (כב' השופטות ברקארז ורון) למיעוט (כב' המשנה לנשיא סולברג), למעשה, מעטים הפערים ביניהם בצד המהותי העקרוני. שלושת השופטים מסכימים שחלה על צה"ל חובה משפטית לקיים שוויון הזדמנויות בין המינים בשיבוץ לתפקידים, ובכללם גם בתפקידי לחימה. ואולי עיקר הדברים הוא זה: שלושתם מסכימים כי נקודת המוצא הראויה היא פתיחת כלל התפקידים לנשים, אלא אם הוכח שהדבר נשלל ממהות התפקיד ומאופיו. בצד המעשי, השופטות ברקארז ורון החליטו, ברוב דעות, להפוך את הצו על-תנאי (שניתן עוד בשנת 2023, טרם השבעה באוקטובר), ביחס לאחד הסעדים שבו, לצו מוחלט, המחייב את צה"ל להתחיל בהתנסות ("פיילוט") לשילוב חיילות במיונים למערך **השריון המתמזן** לא יאוחר ממחזור הגיוס של **נובמבר 2026**. החלטה זו התקבלה לאחר שהשופטות ברקארז ורון סברו כי דחיותיו החוזרות ונשנות של הצבא בהוצאת ההתנסות בשריון המתמזן אל הפועל מצריכות לעגן את המועד בהחלטה שיפוטית מוחלטת ומחייבת בפסק דין, כדי להבטיח את מימוש זכותן של הנשים לשוויון הלכה למעשה.

ברשימה קצרה זו נעמוד על פסק הדין בעניין **קליגר** וקביעותיו, על משמעותו המעשית המיידית ועל משמעותו הצופה פני עתיד. נבחן את ההבדלים בין השופטים בפסיקה החדשה, הן בפן המשפטי והן ברטוריקה, תוך שננסה להצביע על הטעמים העשויים לעמוד מאחורי פסיקת שופטות הרוב. לבסוף, נציג את כבדת הדרך שעברו ההנמקות השיפוטיות מאז פסק הדין המכונן שניתן לפני 31 שנים בעניין **אליס מילר** ועד לעניין **קליגר**, ואת המשמעות הנגזרות מכך בסוגיית שירותן של נשים כלוחמות בצה"ל. כבר בפתח הדברים נציין שבתווך שבין מועד הגשת העתירות למועד מתן פסק הדין התחולל טבח השבעה באוקטובר, ומאז נערכת מלחמת "חרבות ברזל" ("התקומה"), שבמהלכה **לוחמות** ולוחמי צה"ל פעלו ועודם פועלים בעוז, ביבשה, בים ובאוויר, להגנה על מדינת ישראל. ברור הדבר, ויש לכך ביטוי גם בפסק הדין, כי מציאות זו השפיעה באופן מובהק על לשון פסק הדין ועל תוצאתו.

ממרד גטו ורשה ועד לקליגר: נשים לוחמות במורשת העברית והישראלית

שירותן של נשים לוחמות, כתף אל כתף לצד גברים, קדם להקמת המדינה ולהקמת צה"ל. די אם נציין את גבורתן של הנשים הלוחמות במרד גטו ורשה ובפעולות חבלה בקרקוב ובשורות הפרטיזנים.³ ואם נתקרב בזמן ובמקום, נשים לקחו חלק משמעותי בלחימה במסגרת פעילות המחתרות עוד בימי "המדינה שבדרך" ובמלחמת העצמאות.⁴ אך הגם שהוכיחו את יכולותיהן, בשוך הקרבות ועם חקיקת חוק שירות ביטחון בנוסחו הראשון, נמנעה הכנסת במפגיע מלקבוע שעל נשים לשרת באופן זהה לגברים, הן

3 "כתמים של אור: להיות אישה בשואה" **יד ושם** <https://perma.cc/9FU6-96MT>.

4 אלישבע רוסמן-סטולמן ואיתמר ריקובר "נשים בתפקידי לוחמה: השפעת מלחמת חרבות ברזל על שילוב נשים בלחימה" **בין הקטבים** 47, 99, 105 (2026).

במישור משך השירות והן במישור השיבוץ לתפקידים,⁵ ולמעשה הן הודרו מתפקידי לחימה, לאחר שבדיוני הכנסת עלו ונדונו גם שאלות חברתיות ודתיות ונזכרו פסיקות הלכה, ובהן גם הפסוק "לא יהיה כלי גבר על אשה" (דברים, כב, ה).⁶

כבר עם חקיקתו קבע חוק שירות ביטחון, התש"ט–1949, הבדלים טבועים בין שירות גברים לנשים. ההבדלים נעוצים לא רק במשך השירות (שנה לעומת שנתיים, ככלל), אלא גם בפטור מגיוס מטעמים שנמשכים וקיימים עד ימינו: פטור לאם או לאישה הרה, פטור לאישה נשואה ופטור "מטעמים שבמצפון או טעמים שבהכרה דתית".⁷ גם גיל הפטור ממילואים נקבע כקצר משמעותית לנשים. הסדרים אלה נוגעים אמנם לעצם חובת השירות ולא לשיבוץ לתפקידים במסגרתו, אך הם האצילו על התפיסה הכללית וממילא השפיעו עוד מקדמת דנא על הצד המהותי של אופי השירות.

במעלה השנים שירתו נשים שירות משמעותי בצה"ל בתפקידים אין ספור: בתפקידים מקצועיים, במסגרות הדרכה ובמערכים תומכי לחימה. אך שירותן של נשים בתפקידי לוחמה היה בבחינת החרג שאינו מעיד על הכלל.

פסק הדין בעניין קליגר אינו סוקר את ההיסטוריה הזו, אלא מתחיל את הילוכו בשנות ה-80. דבר החקיקה הראשון שאליו הוא מתייחס הוא חוק שירות ביטחון בנוסחו משנת 1986.⁸ לצידו עמדה הוראת פיקוד עליון, שהיא חקיקת משנה במעמדה הנורמטיבי, ולפיה הכלל הוא **שלא ניתן לשבץ נשים לתפקידי לחימה**. החרג לכך היה יכולתן להתנדב לתפקידים כאלה בכפוף לאישור מקדים של דרגי פיקוד בכיר.

המשנה לנשיא סולברג, שכתב את חוות הדעת העיקרית בפסק הדין, עומד על מה שהוא מכנה "3 נקודות מפנה עיקריות"⁹ בסוגיה זו במהלך שלושים השנים האחרונות. נקודת המפנה הראשונה היא פסק הדין בעניין אליס מילר, שניתן בדעת רוב בהרכב מורחב בשנת 1995, ואכן היווה שינוי טקטוני שפרץ את דרכן של נשים לתפקידי צוות אוויר בצבא, על כל המשתמע מכך. בעקבות פסיקה זו נפתחה לנשים גם האפשרות להשתלב בקורס חובלים בחיל הים.

נקודת המפנה השנייה נעוצה בחקיקה. הכנסת הלכה בעקבות פסיקת בג"ץ ובשנת 2000 הוציאה תחת ידה שני תיקוני חקיקה משמעותיים: האחד, תיקון חוק שירות הביטחון (תיקון מס' 11), התש"ס–2000,¹⁰ שבמסגרתו נקבע סעיף 16א, שכותרתו "שוויון בשירות"; והשני, חוק שיווי זכויות האישה (תיקון מס' 2), התש"ס–2000,¹¹ שבמסגרתו נוסף סעיף 6ד, שכותרתו "שירות בכוחות הביטחון". משילובן של שתי הוראות חוק אלה עולה, בתמצית, קביעה של נקודת מוצא של שוויון בין המינים בשירות, כך שנשים יכולות לשרת בכל תפקיד, כולל תפקידי לחימה, והחרג לכך הוא מקום שבו הדבר מתחייב "ממהותו ומאופיו של השירות".

צירופן של שתי נקודות אלה הביא באופן הדרגתי, כך מתאר המשנה לנשיא סולברג, לשינוי "ניכר" ו"משמעותי".¹² כך, עובר להגשת העתירות שהובילו לפסק הדין, מספר

5 שם, בעמ' 106. תופעה דומה נרשמה לאחר מלחמת העולם השנייה במדינות רבות, לאחר שנשים השיאו תרומה רבה בלחימה, הן במסגרת הצבא האדום והן במדינות בעלות הברית.

6 ד"כ 29.8.1949, 1423–1447; ד"כ 30.8.1949, 1448–1458.

7 ס' 6 ו-11 לחוק שירות ביטחון, התש"ט–1949.

8 חוק שירות בטחון [נוסח משולב], תשמ"ו–1986.

9 עניין קליגר, לעיל ה"ש 1, בפס' 44–58 לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג.

10 ס"ח 64.

11 ס"ח 167.

12 אפרת שחרדרוק ודוהן דרוק "לוחמות חוד – שירות נשים ביחידות הלוחמות" **חברה, צבא וביטחון לאומי** 5, 45, 57 (2023).

תפקידי החימה הפתוחים לנשים היה מצוי בעלייה מתמדת, ושיעור הנשים מכלל הכוח הלוחם בצה"ל עלה מ-3% בשנת 2012 לכדי 17% בשנת 2020.¹³ ראוי להקדים ולציין כבר כאן שגם סקירתו של המשנה לנשיא סולברג, וגם סקירותיהן של השופטות ברק-ארו ורונן, אינן מאזכרות כלל בהילוכן את מה שניתן לכנות "הפיל שבחדר", והוא שאלת אופן השילוב של נשים וגברים בשירות הצבאי, מה שבעבר נקרא פקודת "השילוב הראוי" (2002), וכיום מעוגן בפקודת "השירות המשותף".¹⁴ עניין זה נמצא בליבת השיח והמחלוקת בין קטבים שמרנים, דתיים וליברליים בחברה הישראלית,¹⁵ ובוודאי ניצב ברקע המעשי של פתיחת תפקידי לחימה לנשים.¹⁶ נקודת המפנה השלישית שמונה המשנה לנשיא סולברג היא עצם הגשת שלוש העתירות שביסוד פסק הדין הזה עצמו.

הזרמים התת-קרקעיים שהובילו לפסק דין קליגר

לפני שנפנה לעתירות הללו, ראוי להקדים ולהתעכב על שתי עתירות אחרות, שאין להן זכר בפסק הדין, אך דומה כי רוחן שורה עליו היטב, ואולי הן-הן שהובילו לבסוף את שופטות הרוב לבחור לעשות את הצו על תנאי למוחלט. הכוונה לשתי עתירות לבג"ץ שהוגשו עוד במחצית השנייה של שנת 2019 ובתחילת שנת 2020, ונודעו בכינוי "עתירות השריונות". בעתירה האחת¹⁷ ביקשו העותרות, אור אברמסון ומעיין הלברשטאט, להורות לצבא לשלבן בתפקידי לחימה בחיל השריון, ובעתירה השנייה¹⁸ ביקשו העותרות, אסנת לוי, נגה שינה ואפיק שמע, שהשתתפו לפני כן בפילוט לגיוס לשריון, להיות משובצות לאחר שחרורן מהשירות בתפקידי לחימה במילואים בחיל השריון. הרקע לעתירות אלה היה פיילוט שנערך בשנים 2017–2018 לבחינת ההיתכנות לשירות נשים כלוחמות בחיל השריון. עניין הפיילוט היה שנוי במחלוקת באותה עת, ותוצאותיו הוטלו בספק על ידי מבקרים מכאן ומכאן. היו מי שהכתירו את הפיילוט כהצלחה, והיו לעומתם מי שהכתירו אותו ככישלון; כמו כן, נשמעו קולות שלפיהם שיקולים פוליטיים ולחצים חיצוניים, שהופעלו על צה"ל כדי למנוע שילוב נשים בחיל

13 עניין קליגר, לעיל ה"ש 1, בפס' 54 לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג.

14 פ"מ 33.0207 "השירות המשותף" (3.2.2026) GK8H-GUVE <https://perma.cc/GK8H-GUVE>.

15 ראו למשל להתייחסות לכללים שבה עדיין נעשה שימוש במונח "השילוב הראוי": "כללים הנוגעים לחיילים ולחיילות המקיימים אורח חיים דתי" איגוד ישיבות ההסדר <https://perma.cc/C4UZ-SRV7>; מנגד ראו למשל עידית שפרן גיטלמן שילוב נשים בצה"ל בראי פקודת השירות המשותף (מחקר מדיניות 143, המכון הישראלי לדמוקרטיה 2020).

16 הצבא והמשפט נדרשו במהלך השנים להתמודד עם סוגיות רבות של מגדר ושירות ולתת להן מענה, באופן שיאזן בין האינטרסים השונים. נזכיר כאן, כמעין "תמונת מראה" לסוגיה של פתיחת תפקידים קרביים בפני בנות, עתירה של חייל שדרש כי ייפתח בפניו השיבוך לתפקיד "מורה-חייל", שעד אז היה 'שמור' רק לחיילות, בתפקיד שעצם שמו המגדרי-נשי ("מורה-חיילת") כבר קנה אחיזה בצבא. העתירה לבסוף נמחקה לאחר שמיצתה עצמה, בעקבות הודעת המדינה כי צה"ל התחיל ליישם מתווה לשילוב גברים "גם במקצועות בהם לא שובצו בעבר מטעמי תכנון כוח אדם שונים". ראו בג"ץ 4460/21 מירטנבאום נ' ראש אגף כוח אדם בצה"ל (נבו 3.10.2021).

17 בג"ץ 5923/19 אברמסון נ' שר הביטחון (נבו 3.2.2020).

18 בג"ץ 34/20 לוי נ' שר הביטחון (נבו 3.2.2020).

השריון, היו מעורבים בהחלטת הצבא שלא לשבץ נשים בתפקידי לוחמה בחיל השריון בעקבות הפיילוט.¹⁹

בשתי העתירות הללו נטען כי הצבא מדיר נשים, הלכה למעשה, משירות קרבי "על מלא" בחיל השריון, ותחת זאת מאפשר להן רק תפקידי "טנקיסטיות" במסגרת הגנת הגבולות (להבדיל מ"שריוניות" בחטיבה 'רגילה'), תוך שהן מובדלות אפילו ב"סיכה" הצבאית שמוענקת להן. אלא שבדיון שנערך בעתירות ביום 3.2.2020, לאור הודעת המדינה חודש קודם כן על החלטת הרמטכ"ל להמשיך ב"בחינה מדורגת של שילוב נשים כלוחמות טנקים" בפילוט נוסף ומעמיק יותר, הורה בג"ץ בראשות הנשיאה חיות על **מחיקת** העתירות, לפי שנקבע שהעתירות אינן מעודכנות.

והנה, הגם שעתירות אלה נפחו את נשמתן ואף אינן נזכרות ולו ברמז בעניין קליגר, רוחן שורה עליו היטב, עד כי נראה שצריח הטנק מן המערכה הראשונה הוא שירה כאן, בסוף המערכה השלישית. זאת, במובן זה שהצו המוחלט שניתן בעניין קליגר ניתן רק ביחס לסעד הנוגע לשילוב נשים בתפקידי לחימה בשריון המתממן, הגם שהעותרות עצמן בשלוש העתירות ביקשו להשתבץ במערכים שונים בתכלית, דווקא ביחידות מיוחדות. ראוי להזכיר שתי עתירות נוספות,²⁰ שאף הן אינן מוזכרות בפסק הדין עניין קליגר. עתירות אלה הוגשו לאחר שלוש העתירות, במהלך השנים הארוכות שבהן התיק היה תלוי ועומד בבית המשפט העליון. הכוונה לעתירות שהוגשו בשנת 2024, בעיצומה של מלחמת "חרבות ברזל", לאחר שכבר נודעה גבורתן של הלוחמות בשדה הקרב, ובהן דרשו נשים להשתלב בתפקידי לחימה, במערך החי"ר המתממן ובמערך השריון המתממן. אף שנדחו הבקשות לצרף עתירות אלה לשלוש העתירות שביסוד פסק הדין בעניין קליגר, ונקבע כי הן יוכרעו בהתאם לפסק הדין שיינתן לבסוף, קשה להאמין שלשופטים לא הייתה היכרות עם הטענות המהותיות שבהן.²¹ לאחר דברים אלה, ואזכור הזרמים התת־קרקעיים בסוגיה, נמקד את עיונו בשלוש העתירות שהובילו לפסק הדין בעניין קליגר.

עמדות השופטים: הדומה והשונה

שלושת השופטים מתייחסים לצו על תנאי שהוציא בג"ץ עוד בשלהי יוני 2023, שהתייחס לשלושה סעדים: **הראשון**, התנסות (פיילוט) של נשים במחלקת נידור או מרגמות באחת מחטיבות החי"ר המתממן; **השני**, התנסות של נשים במערך השריון

19 בהקשר זה ניתן להזכיר גם תוכנית תחקירים שפורסמה בשעתה, ובה השתתפו החיילות מאותו פיילוט, שטענו במסגרת התוכנית להתנכלות מצד המערכת, לצד טענה דומה של ארגוני זכויות נשים, ראו רביב דרוקר "מפקדות הטנק שתפקידן בוטל ע"י הרמטכ"ל – מדברות לראשונה" **רשת** 13 (5.7.2019) <https://perma.cc/HQS2-KRKA>; ראו גם יניב קובוביץ "איונקוט: ניסו לפגוע בי ובצה"ל כדי לסכל את שילוב הטנקיסטיות" **הארץ** (2.1.2020), <https://perma.cc/RV2F-JSYB>, שם צוטט הרמטכ"ל לשעבר גדי איונקוט באומרו: "היה רצון של גורמים שונים לפגוע בי או בצבא כדי לסכל את שילוב הלוחמות בשריון [...] מהרגע שפורסם על הניסוי הופעלו עלי לחצים כבדים של גורמים חיצוניים לצבא, כדי שלא אאשר את שילוב הלוחמות".

20 בג"ץ 4326/24 קליש נ' שר הביטחון (נבו) (26.5.2024); בג"ץ 4559/24 מזרחי נ' שר הביטחון (נבו) (6.6.2024).

21 הדברים עולים גם מהתייחסויות ישירות ועקיפות של השופטים, ראו עניין קליגר, לעיל ה"ש 1, בפס' 49 לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג, בפס' 14 לפסק הדין של השופטת ברק־ארו ובפס' 9 לפסק הדין של השופטת רונן.

המתמרן; והשלישי, התנסות של נשים ביחידות מובחרות ומיוחדות המקיימות הליכי מיון.

כפי שצוין לעיל, העותרות בתיק ביקשו להשתבץ דווקא בתפקידי חוד ב"יחידות מיוחדות" (סיירת מטכ"ל, 669, מגלן, דוברבן וכד'), ולא נשאו עיניהן לשירות בחיל השריון, היינו, כיוונו לסעד השלישי בלבד.²² לעומת זאת, פסק הדין הסופי (שניתן כמובן זמן רב לאחר שהסוגיה הייתה רלוונטית באופן אישי לעותרות עצמן) נתן צו מוחלט רק ביחס לשירות נשים בשריון המתמרן, היינו, לסעד השני.

המשנה לנשיא סולברג עומד על כך שמאז שהוגשו העתירות לפני כשש שנים חלה תמורה דרמטית. נשים מתמיינות ומשרתות הלכה למעשה ביחידות מיוחדות, בשריון של חיל הגנת הגבולות (להבדיל מהשריון המתמרן), ובכל מרחבי הלחימה במלחמת "חרבות ברזל", באוויר, בים וביבשה. שלושה רמטכ"לים שונים הצהירו על מחויבות לסוגיה וצוות מקצועי בחן אותה לעומק. מכאן הוא מחדד שלאחר הפסיקה בעניין **אליס מילר** ולאחר תיקוני החקיקה בשנת 2000, במישור העקרוני אין עוד מחלוקת: על צה"ל מוטלת חובה משפטית ברורה לקיים שוויון הזדמנויות, נקודת המוצא היא פתיחת כלל התפקידים לנשים, והנטל להוכיח כי מתקיים חריג, שלפיו הדבר "מתחייב ממהותו ומאופיו של התפקיד", מוטל על צה"ל.

בצד האופרטיבי, לשיטתו של סולברג, העתירות מיצו את עצמן. הוא בוחן את שלושת ראשי הצו על-תנאי באופן פרטני. לשניים מן הראשים, שילוב במחלקת נידוד והתנסות ביחידות מובחרות, ניתן מענה: נפתחה התנסות במחלקת נידוד בחי"ר (גם אם זו לא צלחה והרמטכ"ל הנחה על התנסות חוזרת בשנת 2026, אגב, מבלי לקבוע בדיוק מתי), נפתחו תפקידי לחימה בסיירת מטכ"ל ובמערך 504, וההתנסויות נמשכות. הראש השלישי, פתיחת התנסות בשריון המתמרן, מורכב יותר. ההתנסות שתוכננה לסוף 2024 נדחתה לנובמבר 2025, ובהמשך נדחתה שוב לנובמבר 2026.

ביחס לדחייה זו מציע סולברג הבחנה מהותית שעומדת בלב ההכרעה: יש להבחין בין שיקולים תקציביים-ארגוניים המופנים נגד עצם קיומה של התנסות לבין שיקולים כאלה המופנים אך נגד מועד פתיחתה. הראשונים אכן בעייתיים לאור פסק הדין בעניין **אליס מילר**. השניים לגיטימיים, ולמעשה, יש לומר שמדובר אף בחובה להביאם בחשבון בעת הקצאת משאבים בזמן מלחמה. בצירוף ההודעה החסויה שהגישה המדינה לבג"ץ ביחס לטעמי העיכוב, ובהם שיקולי הביטחון, אילוץ המלחמה הנמשכת והקשב הפיקודי הנדרש לחיל השריון, מגיע סולברג לכלל דעה כי אין הצדקה למתן צו אופרטיבי שיקדים את פתיחת ההתנסות, כאשר מדובר בפועל בכמה חודשים בלבד. סולברג עומד על הכלל המקובל שלפיו כאשר הרשות מקבלת על עצמה את חובות הדין ופועלת בעקביות למימושן, די בכך ואין צורך בהוראה שיפוטית שתציין זאת.

חלק נכבד מההכרעה מוקדש להגנה על מודל ההתנסויות²³ שהעותרות תקפו בחריפות. המשנה לנשיא סולברג מזכיר שהמודל אומץ בעניין **אליס מילר** ושבת המשפט

22 שם. ואלה שמותיהן: מיקה קליגר, מור לידאני, גלי נשרי וסריה עמר (בג"ץ 3227/20); פלונית, כיוון ששירתה בתפקיד מבצעי מסוג בחיל האוויר (בג"ץ 6522/20); נעמי לוי, אשכנזי וספיר עגיב (בג"ץ 1356/21).

23 מודל ההתנסויות, שהוא בפשטות מודל "פיילוטים", מבוסס על פתיחה הדרגתית של תפקידים לנשים באמצעות התנסויות יזומות, תחומות ומוגבלות בזמן ובהיקף, שבמסגרתן נאספים נתונים מבצעיים, פיזיולוגיים וארגוניים לצורך קבלת החלטות עתידיות. הודגש כי עוד בעניין **אליס מילר**, לעיל ה"ש 2, אומצה בפועל גישה מדורגת דומה, כאשר שילוב נשים בקורס טיס החל כפיילוט ורק לאחר שהצלחת הורחב באופן מלא. לפירוט התהליך ראו עניין **קליגר**, לעיל ה"ש 1, בפס' 10 ו-16.

שם ראה בו איזון ראוי. הוא מצרף שני נימוקים עצמאיים להצדקת הפעלתם של הפיילוטרים. הנימוק המעשי הוא ששינוי הדרגתי מאפשר לבחון תוצאות, לתקן טטיות ולבצע התאמות בעת הצורך. "מהפכה" מהירה וגורפת עלולה לגרור תוצאות לוואי שלא ניתן יהיה לבודדן, ובכך הוא גם אולי שולח חץ ביקורת ביחס למחלוקת משפטית נוקבת אקטואלית אחרת; הנימוק החברתי הוא ששינויים מדודים שורדים לאורך זמן ומתקבעים בציבור. תזווה חדה של המטוטלת לכיוון אחד עלולה לדחוף אותה חזרה באותה עוצמה. דווקא מי שמעוניין בהצלחת השינוי, מוטב לו לתמוך בקצב מדוד.

המשנה לנשיא סולברג מסכם את המכנה המשותף לחוות דעתו ולחוות הדעת של שופטות הרוב ואומר: במישור העקרוני, חובת השוויון של צה"ל ברורה ומחייבת. אך במישור האופרטיבי, לנוכח עצם קיומה של החובה, השיקולים הביטחוניים והמועד הקרוב לפתיחת ההתנסות בשריון המתמרן, אין לעמדתו מקום לצו מבית המשפט. בעיניו, את העתירות יש למחוק, ועל המשיבים לשאת בהוצאות נכבדות לנוכח תרומתן לקידום הסוגיה. סולברג חותם את חוות דעתו באמירה מאופקת המסכמת את עמדתו ביחס למחלוקתו עם שופטות הרוב: דרכו של בית המשפט אינה לתת צווים המורים לרשויות לעשות את שהן עצמן מצהירות שיעשו.

השופטת ברקארו והשופטת רונן מצטרפות שתיהן לעמדתו העקרונית של סולברג: על צה"ל מוטלת חובה משפטית מובהקת לקיים שוויון הזדמנויות בין המינים בשיבוץ לתפקידי לחימה, תוך חידוד נקודת המוצא של פתיחת כלל התפקידים לנשים והדגשה כי הנטל לבסס חריג מוטל על הצבא. במישור התוצאה, שתיהן מסיקות כי דין הצו על-תנאי להפוך לצו מוחלט, דהיינו, על הרמטכ"ל לפתוח את ההתנסות בשריון המתמרן לא יאוחר ממחזור הגיוס של נובמבר 2026. זהו המועד שבו נקב הצבא ממילא, כחצי שנה בלבד לאחר מועד מתן פסק הדין.

המכנה המשותף בין שתי השופטות חורג מהתוצאה. שתיהן דוחות במפורש את ההבחנה שעשה סולברג בין שיקולים שיכולים לפגוע בעצם קיומה של ההתנסות לבין שיקולים שניתן לתת להם משקל רק ביחס למועדה. ברקארו מבהירה כי מבחינה מהותית "שאלת העיתוי ניצבה במוקד הדיון", וכי דחיות חוזרות "כמוהן כמניעה גורפת". רונן מצטרפת ומדגישה כי החובה לפעול במהירות הראויה מתרוננת מתוכן כאשר ההתנסות נדחית פעם אחר פעם. שתי השופטות מצביעות על אותה עובדה – ההתנסות בשריון המתמרן, שתוכננה לכתחילה לסוף 2024, נדחתה כבר פעמיים: תחילה לנובמבר 2025, ובהמשך לנובמבר 2026. השופטות מכירות בכך שמתנהלת מלחמה ממושכת, אך בעיניהן זהו הסבר שכבר אינו מספק לתקופת העיכוב,²⁴ וגם המזכר החסוי של מערכת הביטחון, שסולברג ראה לנכון לתת לו "משקל של ממש", לא משכנע אותן להימנע מצו מוחלט.²⁵ שתיהן עומדות על הפער שבין רטוריקה נכונה לבין המעשה בפועל, וחוזרות על כך מספר פעמים, בהטעימן שאין די, כלשונן, ב"מילים יפות" או ב"השתדלות גרידא".

לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג. להצדקת מודל ההתנסויות ראו שם, בפס' 84–88 לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג.

24 עניין קליגר, לעיל ה"ש 1, בפס' 6 לפסק הדין של השופטת ברקארו ("בכך היה כדי להצדיק או לפחות להסביר את דחיית ההתחלה של ההתנסות בשילוב נשים בשריון המתמרן").

25 שם, בפס' 11 לפסק הדין של השופטת ברקארו ("אני סבורה כי אין בנספח החסוי שהוגש די כדי להצדיק העדר התחייבות לתאריך קונקרטי לתחילתה של ההתנסות"). יש לציין בהקשר זה כי הצבא דווקא כן התחייב לתאריך קונקרטי, נובמבר 2026, אם כי בכפוף "לנסיבות המבצעיות ולאפשרותו של חיל השריון להקצות את המשאבים והקשב הפיקודי הנדרשים לשם הצלחתה". שם, בפס' 6 לפסק הדין של השופטת ברקארו.

נקודה נוספת שבה שתי השופטות דוברות לשון אחת: שתיהן רואות בראש זה של הצו את עיקר ההזדמנות לשינוי מספרי משמעות. רונן מסבירה כי שאר ראשי הצו (יחידות מובחרות ומחלקות ניד) קיבלו מענה חלקי לפחות. ברקארז מוסיפה כי היחידות המיוחדות, מטבען, קולטות מספר מצומצם של מתקבלים, גם בקרב גברים, ועל כן דווקא השריון המתמדין הוא בעל הפוטנציאל המעשי המשמעותי ביותר לשילוב לוחמות ביבשה. שתיהן מתייחסות גם ללחימת הנשים במלחמת "חרבות ברזל" כאל "מחקר שדה" מעשי שסיפק נתונים בלתיאורטיים על מסוגלותן, ומחזק את הדחיפות. בכך הן גם נותנות מעין מענה חלקי לטיעון הצבאי בדבר ההכרח בנתונים מלאים ותקפים במסגרת פיילוטים.

לצד כל המשותף, נותרו ביניהן הבדלי דגש שאינם פורמליים בלבד. ההבדל הראשון, ואולי החשוב מבחינה דוקטרינרית, נוגע לעוגן הנורמטיבי של חובת השוויון. רונן הולכת צעד מעבר לסולברג ולברקארז: לעמדתה, חובת השוויון אינה נטועה רק בחוק שירות ביטחון ובחוק שיווי זכויות האישה, אלא, וקודם כל, בזכות החוקתית לשוויון הנגזרת מהזכות לכבוד לפי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (ובכך היא הולכת כברת דרך נוספת מההלכה שנקבעה בעניין אליס מילר).²⁶ רונן עומדת על כך שהוראות החוק הספציפיות מספקות הנחיה חד-משמעית, אך אינן המקור הבלעדי; ומציינת כי להבחנה זו "עשויה להיות חשיבות" בכל הנוגע לסעד בגין הפרת החובה, ובכך כנראה מכוונת לעתיד לבוא. ברקארז, לעומתה, נצמדת למסגרת הסטטוטורית ולמסורת אליס מילר ללא הרחבה חוקתית מפורשת.

ההבדל השני נעוץ במכשירים המשפטיים השונים שהשתיים מפעילות. רונן בונה מסגרת תיאורטית סדורה: היא מבחינה בין חובת השתדלות לחובה הנמדדת במבחן התוצאה; היא מנתחת את מודל ההתנסויות לפי עקרון המידתיות, וקובעת כי מודל זה נכון "בעת הנוכחית" וכ"פתרון זמני", ואולי בכך אף נוטעת זרעים להמשך; והיא קובעת כללי יישום, ובהם שהתנסות יחידה שכשלה אינה ראייה קטגורית, וכי יש לקבוע קריטריונים מראש לפסילת תפקיד. לבסוף, רונן מצרפת שלושה נימוקים נפרדים למתן

26 בתמצית בלבד, השופטת דורנר ביססה בעניין אליס מילר, לעיל ה"ש 2, בפס' 4 ו-22 לפסק הדין, את עמדתה על כך שהפגיעה בכבוד האדם של העותרת נבעה מהפגיעה החריפה בשוויון, באופן שגרם להשפלתה. זאת, על רקע עובדתי של "סגירת דלתות" מכוונת, מלאה ועקרונית, שהביאה ל"סגירת קורס טיס בפני נשים", עד כי "יש בה אף, אם לא במכוון, כדי לאשש את אמרת הכנף המשפילה: 'הטובים לטיס והטובות לטייסים'". ואילו בעניין קליגר, לעיל ה"ש 1, עמדת המדינה הייתה שונה באופן מהותי מעמדת המדינה שהוצגה בעניין אליס מילר. בפס' 7 לפסק הדין של השופטת רונן בעניין קליגר צוין כי לא הייתה מחלוקת מהותית מצד המדינה במישור הנורמטיבי על כך ש"על צה"ל מוטלת חובה חוקית ליתן זכות שווה לגברים ולנשים לשמש בכל תפקיד, למעט מקרים חריגים שבהם יימצא כי ההבחנה נובעת מאופי התפקיד או מהותו". בפס' 10 לפסק דינה צוין כי הצבא מכיר בחובתו לקיים את הצו על תנאי, אך כי בשל העיכוב בפיילוטים עדיין "אין לומר כי הגענו אל היעד הנכסף". בפס' 19 לפסק דינה צוין כי המצב השתנה משמעותית לטובה בהקשר זה, תוך שציינה כי ניכרת "התקדמות – מדודה אך עקבית – של צה"ל אל עבר היעד של עמידה בחובת השוויון", וכי הרושם הוא ש"הצבא שואף לעמוד בחובותיו על פי דין". במצב דברים זה ניתן לתהות אם השופטת דורנר הייתה רואה לנכון לייחס לצבא מעשה של השפלה. נוסף על כך, במישור העיוני, בפס' 22 לפסק דינה הודגש כי הזכות לשוויון אינה מתמצה רק במימד הנגיטיבי של מניעת השפלה, אלא כוללת גם את המימד הפוזיטיבי שבו "זכותן של העותרות לשוויון הזדמנויות בשיבוץ ובמיון לתפקידים בצה"ל", ובפס' 14 לפסק דינה השופטת רונן מטילה ספק בשאלה עד כמה מודל ההתנסויות, שבעניין אליס מילר התקבל על כרעיו ועל קרבו, כוחו יעמוד לו גם בעתיד לשם עמידה במבחן השוויון.

הסעד: מהותי (זכות בלי סעד היא זכות ריקה), פרוצדורלי (כאשר "עתירת ליווי" לא הביאה להסכמה, על בית המשפט להכריע), והצהרת-ייחודי (הסעד מדבר אל העותרות, אל המועמדות הבאות, אל הציבור ואל הלוחמות המשרתות כבר היום). ברק־ארז תמציתית יותר, אך נוקטת אמירות רטוריות נוקבות יותר: "נאה דורש - נאה מקיים", "פטור בלא כלום אי אפשר", "צדק מאוחר הוא צדק שנשלל", והיא משווה את הסוגיה לפרשת שדולת הנשים, שעסקה בצורך במנכ"ליות במשרדי הממשלה, כדי להראות שהפער בין דין למציאות חוזר על עצמו בתחומים מקבילים.

ההבדל השלישי בין שופטות הרוב, יישומי בעיקרו, נוגע להיקף הבחינה. רונן עוברת על שלושת ראשי הצו בנפרד וקובעת לכל אחד מהם מה הושג ומה נותר להשלים. ברק־ארז ממקדת את חוות הדעת בשריון המתמרן ובדפוס הדחיות החוזר, וניכר שהיא שמה לעצמה למטרה את ההרחבה בפועל.

לסיכום, שתי שופטות הרוב מסכימות עם סולברג בעיקרי טעמיו, אך הן גם "משוות ומעלות". שתיהן הולכות בשבילים מקבילים ומגיעות לאותו היעד, בעוד השביל של רונן עובר דרך חוק יסוד וסעד חוקתי, ואילו השביל של ברק־ארז עובר דרך מציאות מצטברת של דחיות שגורות כשלעצמן פגיעה בשוויון. ההכרעה הסופית, נגד דעתה החולקת של המשנה לנשיא סולברג, היא כאמור צו מוחלט לפתיחת ההתנסות בשריון המתמרן עד חודש נובמבר 2026, היינו, עוד חודשים אחדים; ובמובן זה, המשך עוד יבוא.

בין קליגר לאליס מילר: שינוי בשפה ואולי במהות

ההשוואה לפסק הדין בעניין אליס מילר, מבחינה כרונולוגית-סמלית וכמובן גם משפטית, היא בלתי-נמנעת, ועדיין, היא מטעה. שלושים שנים מפרידות בין שני פסקי הדין, ובמהלכן השתנתה לא רק המציאות בצה"ל, השתנתה גם השפה. בפסק הדין בעניין אליס מילר הצבא הצדיק את הדרת הנשים מקורס טיס בנימוקים מהותיים גלויים: היריון, רציפות שירות, מילואים, ובלשוננו של השופט קדמי (שהיה בין שופטי המיעוט) – "כוחו של הגבר שונה מכוחה של האישה". בפסק הדין בעניין קליגר, צה"ל כבר אינו טוען שנשים אינן מסוגלות עקרונית להשתלב בתפקידי לחימה. השיח עבר לשפה אחרת: עבודת מטה, מודלים פיזיולוגיים, ניהול סיכונים, הקצאת משאבים, התנסויות מבוקרות, קשב פיקודי. הרטוריקה אוהדת ומעודדת, והחסמים, או הגורמים המעכבים, נחזים כחסמים מוסדיים-בירוקרטיים. השאלה היא אם מדובר בשינוי עומק אמיתי בתפיסת השוויון, או באותם טעמים מהותיים עצמם, בלבוש מוסדי-מקצועי חדש, המותאם לרוח התקופה ולהתמודדות עם "לקחי" פסק הדין בעניין אליס מילר.

נקודה נוספת: פסק הדין בעניין קליגר אינו "אליס מילר 2". בעניין אליס מילר העתירה עסקה באופן מובהק במסלול עילית סמלי במיוחד, קורס טיס. בעניין קליגר, העותרות הפרטניות ביקשו אמנם להיתפס כממשיכות דרכה של אליס מילר וסימנו לעצמן יעדים של תפקידי חוד ביחידות המיוחדות ובסיירות. אלא שעם גלגולן של העתירות, והגם שעתירות קודמות ומאוחרות, שכיוונו לשריון ולחי"ר נמחקו או לא הוכרעו, צחוק הגורל, או בית המשפט, הוא שהצו המוחלט ניתן דווקא ביחס לשריון המתמרן. השריון המתמרן אינו סירת שאליה יגיעו מעטות, אלא מערך "קונבנציונלי" שעקרונית עשוי לקלוט לוחמות רבות. במובן זה, פסק הדין בעניין קליגר מכונן בפירוש לנרמול של שירות

נשים בשיעור גבוה במערכי לחימה "גבריים" מובהקים, שבהם נמצא הפוטנציאל המספרי המשמעותי, לאחר שהפילוט הראשון ביחס למערך החי"ר לא עלה יפה.²⁷ יש בכך כדי ללמד על שינוי המוקד: לא עוד שאלת "האישה הראשונה" ביחידת עילית יוקרתית, אלא הפיכת השוויון לנורמה רחבה במערך הלוחם כולו, ממסלול עילית לשורות הלוחמים.

המחלוקת המוסדית שנטועה בין השופטים

המחלוקת האמיתית בין השופטים סולברג לבין ברק-ארז ורונן אינה על עצם קיומה של חובת השוויון, אלא היא מחלוקת מוסדית בעיקרה. כל השופטים מסכימים על המסגרת הנורמטיבית. הוויכוח הוא על השאלה אם, משעה שהצבא כבר פועל לקידום השילוב ומבצע עבודת מטה ענפה, וקבע לעצמו מועד קרוב, בעוד כחצי שנה, יש מקום לצו מוחלט המחייב מועד מסוים. סולברג סבור שלא: השינוי כבר בעיצומו, אילוץ המלחמה כבדי משקל, יש מזכר חסוי בהקשר ביטחוני ואין מקום לבית המשפט לשבת כ"שמרטף" של הצבא. שופטות הרוב ביטאו חשש שללא עיגון מחייב, ההבטחה תוסיף להידחות בשם אילוצים משתנים, כפי שכבר קרה. זהו, בשורה התחתונה, ויכוח על זמן ועל גבולות הריסון השיפוטי מול דחיינות מוסדית, ואולי גם מול שחיקת האמון בתוקף המחויבות של הצבא לקדם את הפיילוט של שילוב לוחמות במערך המתמרון, בדגש על השריון. ייתכן ששחיקה זו נובעת גם מלחצים ניכרים שהופעלו על הצבא בהקשר זה. מבחינה מנהלית, עמדת סולברג עקבית יותר עם תפיסת הריסון השיפוטי: משאין מחלוקת, ומשהצבא מכיר בחובה ופועל למימושה במועד קרוב, אין להלכה ולמעשה צורך בסעד מחייב נוסף. בוודאי כך מול הצבא, בוודאי בעת מלחמה נמשכת וקשה, ובוודאי בראי אילוצים ביטחוניים שהוצגו במסגרת "מזכר חסוי".²⁸ במובן הזה פסיקת שופטות הרוב חורגת מהקו המקובל, וניתן גם לומר שהצו המוחלט לא היה הכרחי. נדמה שדי היה בהצגת אותן חוות דעת של שופטות הרוב, לצד אמירה ביחס למצופה (בעוד מספר חודשים), בדבבד עם מחיקת העתירות שמיצו עצמן. לחלופין, ניתן היה בהחלט להמשיך ולהותיר את העתירות בבירור "באוויר" עוד פרק זמן קצר כדי שהשופטות יעמדו מקרוב על כך שהצבא יקיים את התחייבותו. נזכיר כי העתירות היו תלויות כמעט שש שנים תמימות במסגרת "ליווי משפטי" עם עדכונים מעת לעת של המדינה ב"הליך מתגלגל",²⁹ ונראה שלא היה נגרע מאום אם בית המשפט היה מחליט להמשיך בליווי עוד פרק זמן קצר של חודשים אחדים, והדבר היה בידיו.

אדרבה, כפי שכל שלושת השופטים מטעימים, עולה בבירור שעינין השינוי בקידום מיון ושיבוץ לוחמות כבר התרחש לפני שניתן פסק הדין. ביטול המבחן הפיזיולוגי כתנאי סף והפיכתו לכלי תומך החלטה, הרחבת מיוני הלחימה לנשים, ועוד, כל אלה התרחשו

27 מעניין לציין שגם הפיילוט הנוסף במערך החי"ר נקבע "לשנת 2026" באופן כללי, מבלי לנקוב חודש קונקרטי, שופטות הרוב לא ראו לנכון לקצוב מועד להתנסות זו, וליתן צו מוחלט ביחס לסעד הראשון שבצו על תנאי, בשונה מכפי שעשו ביחס למערך השריון המתמרון, כנראה לאור תוצאות הפיילוט שביטאו ספקנות ביחס לעצם ההצלחה.

28 ניתן להניח שהמזכר החסוי, שמטבע הדברים פרטיו אינם מובאים בפסק הדין, הציג אילוצים ותורפות במישור המבצעי מחמת המלחמה הנמשכת. ראו בהקשר זה את התגובה שהגישה המדינה עוד ביולי 2024, שבמסגרתה הציגה את הצורך לדחות את הפיילוט בשריון. חן מענית ויניב קובוביץ "צה"ל לבג"ץ: טנקים רבים נפגעו במלחמה, יש מחסור בתחמושת" **הארץ** (15.7.2024) <https://perma.cc/9HJV-C4W8>.

29 עניין קליגר, לעיל ה"ש 1, בפס' 23 לפסק הדין של השופטת רונן, שם עמדה על כך באופן מפורש.

תוך כדי ההליך ולא בעקבות הכרעה סופית. עצם השינויים שהתרחשו תוך כדי הדיון הם, במידה רבה, הוכחה לכך שעצם קיומו של ההליך התלוי ועצם הליווי השיפוטי ש"אילץ" את המערכת לנמק, לבדוק ולפעול, היו בעלי משקל רב בקידום בפועל של המבוקש בעתירות. ממילא עולה התהייה שמא דרך אפקטיבית יותר מצד בית המשפט הייתה דווקא המשך הליווי השיפוטי תוך הותרת ההכרעה הסופית למועד מאוחר יותר. בחירתן של שופטות הרוב הייתה אחרת.

נדמה אפוא שהחלטה ליתן פסק דין, ובכלל זה לעשות את אחד הסעדים למוחלט, היא החלטה הצהרתית וסמלית במידה רבה, שבאמצעותה ביקשו שופטות הרוב להשמיע אמירה בקול.³⁰ נראה שהמסר השיפוטי לדין חשוב כאן לא פחות, ואף יותר, מהמעשה: שופטות הרוב עשו את הצו למוחלט על מנת להדגיש, בראייה צופה פני עתיד, שלא ניתן עוד להסתפק באמירות שלא תמיד מתקיימות ובמה שנראה מצידן כ"גרירת רגליים" של הצבא. האמירה של הצו המוחלט היא במידה רבה הצהרתית-סמלית, אך נועדה גם "לקצוב זמנים" לצבא ולאותות על גבולות הסבלנות, ולהבהיר כי הדחייות המכוונות הזו, בניסיון להימנע מפעולה, לא תתקבל עוד, ככל שגם בהליכים עתידיים ההכרעה המשפטית תהיה בהתאם לעמדת הרוב של השופטות ברק-ארז ורונן. במובן זה נראה שפסק הדין בעניין קליגר עשוי ללמד על גישה אקטיבית ומתערבת משמעותית יותר של בג"ץ בפעולות הצבא בהיבטים של בניין הכוח הצבאי, באופן משמעותי הרבה יותר מכפי שנעשה בעניין אליס מילר, כאשר מדובר בהחלטות, או בהיעדר החלטות, של הצבא בהיבטים הנוגעים לזכויות חוקיות.

מכאן עולה הקבלה לפסק דין אחר של בית המשפט העליון מן השנה האחרונה: פסק הדין בעניין גיוס תלמידי הישיבות.³¹ גם שם נשמע אותו טון של חוסר סבלנות שיפוטית מצטברת מול גרירת רגליים מוסדית, גם שם עמדה ברקע תחושת דחיפות ביטחונית גוברת, וגם שם, כמו בענייננו, הזכיר בית המשפט את המחסור בכ-12,000 חיילים בתפקידי חובה, כשלמעלה ממחציתם מיועדים לתפקידי לחימה.³² כאן וגם שם,³³ ההודעות החסויות שהוגשו מטעם מערכת הביטחון לא שכנעו את שופטות הרוב. ברור לחלוטין, והדבר ניכר מאמירות מפורשות של השופטים, כי המראות ממלחמת "חרבות ברזל" שבה נשים גילו גבורה עילאית בשדה הקרב, בין היתר בטנקים שדהרו והצילו רבים בשבעה באוקטובר,³⁴ בלחימה ואף בטיסה בשמי איראן, תרמו תרומה משמעותית הן להנמקות שלושת השופטים והן לתוצאה המעשית שאליה הגיעו שופטות הרוב.

ועוד מגמה ברורה: ככל שנשים השתלבו עמוק יותר במערך הלוחם, כך השתנה אופיו של הוויכוח הציבורי והמשפטי. אם בעבר השאלה המרכזית הייתה האם נשים יכולות

30 שם, בפס' 24 לפסק הדין של השופטת רונן. היא אומרת זאת בפה מלא, כשהיא מתייחסת להצדקה שבעשיית הצו למוחלט גם לאור היבט "הצהרת-חינוכי" ולשם "תכלית ציבורית-הצהרתית".

31 בג"ץ 5819/24 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר הביטחון (נבו 19.11.2025); ולאחרונה ראו גם את ההחלטה בבקשות לפי פקודת ביזיון בית המשפט באותה סוגיה בבג"ץ 5819/24 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר הביטחון (נבו 26.4.2026).

32 עניין קליגר, לעיל ה"ש 1, בפס' 41 לפסק הדין של המשנה לנשיא סולברג.

33 אפשר להזכיר גם מחלוקת עמדות עקרונית דומה בין המשנה לנשיא סולברג לבין השופטת ברק-ארז, ביחס לסעד הראוי, כפי שהשתקפה בחריפות בפרשת המינוי של דוד זיני לתפקיד ראש השב"כ ראו בג"ץ 427-10-25 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ממשלת ישראל (נבו 28.12.2025) וההליכים הנזכרים שם.

34 דני קושמרו "פשוט דורסת את המחבלים וממשיכה הלאה": הטנקיסטיות שהצילו קיבוץ N12 <https://perma.cc/DGZ6-FRY5> (25.11.2023).

לשרת בתפקידי לחימה, הרי כיום חלק משמעותי מן הדיון עוסק בשאלות של "שירות משותף", "שירות ראוי", שירת נשים, שירות בני ישיבות (וכאן יש לציין שבני"ש מגויסים במידה רבה גם למערך השריון המתממן), התאמות לחיילים דתיים ואופיו של מרחב צבאי מעורב. המאבק עבר משאלת הכניסה לשאלת הנוכחות. דווקא משום שנשים אינן עוד חריגות מוחלטות במערך הלוחם, עולות ביתר שאת שאלות בדבר אופיו התרבותי-חברתי של הצבא. סוגיות חריפות אלה, שבהן קיימת מחלוקת נוקבת בצבא ובעיקר בקרב חלקים בציבור, נעלמות לחלוטין מפסק הדין. כפי שצוין לעיל, פסק הדין נמנע מלציין, כנראה במכוון, היבטים אלה, שלאחר שניתן לא איחרו לעלות לשיח הציבורי באופן נוקב.³⁵ מה שניתן להיות בטוחים לגביו הוא שעדיין לא נאמרה המילה האחרונה,³⁶ ושסוגיית שירות נשים לוחמות בצה"ל עוד תמשיך ללוות הן את הצבא והן את בית המשפט העליון, ואת החברה הישראלית בכללותה, אך לעתיד לבוא הסוגיה תשוב ותעלה באופן שבית המשפט לא יוכל להימנע מלהתייחס באופן ישיר גם לאיזונים האופקיים שיידרשו בהקשרים של מה שכינינו "הפיל שבחדר", והוא "השירות המשותף", שירות נשים אל מול שירות גברים דתיים ביחידות מעורבות, ומתחים של דת ומדינה.

35 פנחס בן זיו "בג"ץ מסכן את חיי הלוחמים: נשים לצד גברים בתוך הטנק" **אמס** (13.4.2026) <https://perma.cc/9EAS-MKJJ>; נעמי רחלים "טרלול': בג"ץ כפה על צה"ל לשלב נשים בשריון המתממן כבר השנה" **C14** (14.4.2026) <https://perma.cc/K96L-2G6T>.

36 ראו תגובת צבא ההגנה לישראל שפורסמה מיד לאחר מכתב ראשי ישיבות ההסדר, שהודיעו כי לא יאפשרו את גיוס תלמידיהם לחיל השריון בעקבות פיילוט שילוב הנשים. צבא ההגנה לישראל (@idfonline) X (10.6.2026, 16:43) <https://perma.cc/V9CL-G36H> ("פיילוט כשמו כן הוא - מהווה התנסות ראשונית לבחינה להמשך. הפיילוט יתבצע בהתאם לפקודת השירות המשותף, תוך הקפדה על עמידה בכלל הסטנדרטים המבצעיים והמקצועיים הנדרשים, ובהתאם לצורך המבצעי. בכלל האפשרויות הנבחנות בפיילוט לא קיימת חלופה שבה עתיד להתקיים שירות משותף של גברים ונשים באותה המסגרת. נכון לעת הזו, הפיילוט טרם הגיע לשולחנו של הרמטכ"ל והנושא יידון בעת הקרובה").